



องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
Components and Potential of Buddhist Art Learning Resources
Based on Local Identity and Culture

พระมหาพงศ์ทราทิพย์ สุธีโร
พระศุภวัฒน์ สุขวาทโน
พระครูปลัดจักรพล สิริธโร
พระขวัญแก้ว กิตติโสภโณ
เดชทัต ปักสังขานัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Phramaha Pongtaratid Sutheero
Phra Supawat Sukhawattano
Phrakhrupalad Chakkrapol Siritharo
Phra Khwankaew Kittisopano
Techatat Paksangkane
Mahamakut Buddhist University
E-mail: pago.pttd@gmail.com

รับบทความ: 6 พฤศจิกายน 2568; แก้ไขบทความ 10 ธันวาคม 2568; ตอบรับบทความ: 12 ธันวาคม 2568

Received: November 6, 2025; Revised: December 10, 2025; Accepted: December 12, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะและองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น วิเคราะห์ศักยภาพด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งเสนอแนวทางพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เกิดความยั่งยืนในยุคดิจิทัล เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ณ วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สะท้อนเอกลักษณ์พุทธศิลป์ท้องถิ่นอย่างเด่นชัด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยพระภิกษุ นักวิชาการ และปราชญ์ชาวบ้านด้านพุทธศิลป์ รวม 10 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธี Triangulation โดยการตรวจสอบข้อมูลหลายแหล่ง ใช้หลายวิธีการเก็บข้อมูล ตรวจสอบโดยผู้วิจัยหลายคน และการใช้หลายทฤษฎีในการวิเคราะห์ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความสมบูรณ์ของข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านกายภาพ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) ด้านการจัดการองค์ความรู้ มีระบบถ่ายทอดและสืบทอดความรู้ผ่านพระสงฆ์ ครูศิลป์ และกิจกรรมทางวัฒนธรรม และ (3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ธำรงอัตลักษณ์และสร้างความภาคภูมิใจร่วม ผลการวิเคราะห์ศักยภาพพบว่า แหล่งเรียนรู้มีจุดแข็งด้านการจัดการแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ และการเชื่อมโยงศิลปะกับธรรมะอย่างสร้างสรรค์ แนวทางพัฒนาที่สำคัญคือ การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ และการสืบสานเชิงยั่งยืน โดยผสานเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อขยายการเข้าถึงองค์ความรู้พุทธศิลป์ งานวิจัยนี้นำไปสู่การสร้างต้นแบบโมเดล “BUDDHA-ART LEARNING DEVELOPMENT MODEL (BALD Model)” เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ : พุทธศิลป์; แหล่งเรียนรู้; อัตลักษณ์ท้องถิ่น; การเรียนรู้เชิงประสบการณ์; การมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

This research aimed to examine the characteristics and components of Buddhist art learning resources based on local identity and cultural traditions, analyze their potential in terms of management, learning, and community participation, and propose development strategies to enhance their sustainability in the digital era. The study employed a qualitative research design using semi-structured interviews conducted at Wat Sri Khun Mueang, Chiang Khan District, Loei Province—an area that embodies distinctive local Buddhist art traditions. Key informants included ten Buddhist monks, scholars, and local masters of Buddhist art. Data were analyzed using content analysis, and the credibility of the findings was verified through triangulation, including data triangulation, methodological triangulation, investigator triangulation, and theory triangulation, to enhance the reliability and completeness of the qualitative data.

The findings revealed that Buddhist art learning resources consist of three main components: (1) physical aspects such as architecture, murals, and sculptures reflecting local wisdom; (2) knowledge management through the transmission of artistic and spiritual heritage by monks, community artists, and cultural activities; and (3) community participation, which sustains cultural identity and collective pride. The learning sites demonstrated high potential in participatory management, experiential learning, and the creative integration of art and Dhamma. The proposed development approaches include creative conservation, collaborative learning networks, and sustainable learning systems, emphasizing the use of digital technology to enhance accessibility to Buddhist art knowledge. The study culminates in the formulation of the “BUDDHA-ART LEARNING DEVELOPMENT MODEL (BALD Model)” as a conceptual framework for developing creative and sustainable Buddhist art learning resources.

Keywords: Buddhist Art; Learning Resource; Local Identity; Experiential Learning; Community Participation

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของอารยธรรมไทย ทั้งในด้านความคิด จริยธรรม และศิลปวัฒนธรรม สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่าสองพันปี โดยมีบทบาทเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน และเป็นแหล่งหล่อหลอมภูมิปัญญาและคุณค่าทางจิตวิญญาณของสังคมไทยในทุกภูมิภาค พุทธศิลป์ในบริบทนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงศิลปกรรมที่ใช้ในการตกแต่งวัดหรือสัญลักษณ์ทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นศิลปะแห่งการสื่อความหมายทางธรรมะ ที่สะท้อนหลักความเชื่อ ค่านิยม และอุดมคติทางจิตใจของชุมชนในแต่ละยุคสมัย

(สมเกียรติ ชัยพินิจ, 2564) การสร้างวัด พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง หรือสถาปัตยกรรมทางศาสนา จึงเปรียบได้กับการสร้างตำราแห่งชีวิต ที่บันทึกเรื่องราวของศรัทธา ปัญญา และการดำรงอยู่ของสังคมไทยในแต่ละท้องถิ่น ผ่านรูปแบบศิลปะที่แตกต่างกันไปตามบริบทวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จึงมีความหมายลึกซึ้งเกินกว่าการเป็นสถานที่เก็บรักษาศิลปะหรือโบราณวัตถุ แต่เป็นพื้นที่ที่หลอมรวมมิติของศาสนา ศิลปะ และการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม แหล่งเรียนรู้เหล่านี้อาจอยู่ในรูปของวัด พิพิธภัณฑ์ชุมชน ศูนย์วัฒนธรรม หรือแม้แต่พื้นที่ศิลปะกลางแจ้งที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อสื่อสารหลักธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณ (ประมวล ศิริวรรณ, 2563) บทบาทของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะและศาสนาไปสู่คนรุ่นใหม่ รวมถึงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้ามามีส่วนร่วม สัมผัส และตีความคุณค่าของพุทธศิลป์ด้วยตนเอง

ในปัจจุบัน แนวโน้มการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนได้ถูกให้ความสำคัญมากขึ้น ภายใต้แนวคิด การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งมุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้จากทุกบริบททางสังคม วัดในฐานะศูนย์กลางของศาสนาและวัฒนธรรม จึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ร่วมสมัย เช่น การจัดนิทรรศการพุทธศิลป์ การอบรมเชิงปฏิบัติการศิลปะพื้นบ้าน หรือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่และต่อยอดคุณค่าทางจิตวิญญาณให้ดำรงอยู่ในสังคม (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา, 2565) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้ผู้คนจำนวนมากโดยเฉพาะเยาวชน ห่างเหินจากวัดและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของตนเอง(วิชิตา ผาทอง, 2568) ปัญหานี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างพื้นที่เรียนรู้เชิงศาสนา ที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับการดำเนินชีวิตได้อย่างร่วมสมัย ขณะเดียวกัน แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จำนวนไม่น้อยยังขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ขาดบุคลากรผู้มีความรู้เฉพาะด้าน และขาดกลไกสนับสนุนจากภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาองค์ความรู้ให้ต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2562) ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้แหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมไม่สามารถทำหน้าที่ในการถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนาและศิลปะให้กับสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เข้าใจถึงปัจจัยและองค์ประกอบที่ทำให้แหล่งเรียนรู้เหล่านี้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ทั้งในด้านโครงสร้างทางกายภาพ การจัดการองค์ความรู้ ระบบการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่มีประสิทธิภาพไม่เพียงต้องมีสิ่งปลูกสร้างหรือศิลปกรรมที่สะท้อนคุณค่าทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังต้องมีระบบการจัดการที่สามารถเชื่อมโยงผู้เรียนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างเส้นทางการเรียนรู้พุทธศิลป์ หรือการพัฒนาบุคลากรในชุมชนให้เป็นครูภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธศิลป์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักธรรม การวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ในบริบทของอัตลักษณ์ท้องถิ่น ยังช่วยให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ที่ไม่เพียงมุ่งเน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ให้เกิดคุณค่าใหม่ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือสื่อการเรียนรู้ที่ผสมผสานระหว่างพุทธศิลป์กับเทคโนโลยี เช่น การจัดนิทรรศการเสมือนจริง (Virtual Exhibition) หรือการสร้างฐานข้อมูลดิจิทัลของงานศิลปะและจิตรกรรมฝาผนังในวัดท้องถิ่น ล้วนเป็น

แนวทางที่สามารถทำให้ศิลปะทางพุทธเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น (จันทรา สืบสาย, 2566) อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้แหล่งเรียนรู้เหล่านี้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีชีวิต (Living Learning Space) ซึ่งผู้คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลป์ของตนเองอย่างภาคภูมิ

ในอีกมิติหนึ่ง การศึกษาศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเชิงนโยบายและการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน เมื่อเข้าใจถึงองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้แหล่งเรียนรู้มีพลังในการขับเคลื่อน เช่น การสนับสนุนจากภาครัฐและท้องถิ่น การเชื่อมโยงเครือข่ายวัด โรงเรียน และมหาวิทยาลัย รวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็จะสามารถกำหนดแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เป็นต้นแบบที่ขยายผลได้ในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ งานศึกษาลักษณะนี้จึงไม่เพียงตอบโจทย์ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าเชิงนโยบายและการพัฒนาสังคม เพราะสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการยกระดับแหล่งเรียนรู้ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทยในศตวรรษที่ 21 ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ องค์ประกอบ และศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นโดดเด่น โดยมุ่งวิเคราะห์ทั้งในมิติทางกายภาพ เนื้อหาทางศิลปวัฒนธรรม ระบบการจัดการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานของศิลปะ ศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะและองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
2. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทยุคดิจิทัล

การทบทวนวรรณกรรม

แหล่งเรียนรู้ (Learning Resources) หมายถึง สถานที่ บุคคล หรือสิ่งของที่จัดให้มีขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์จริงได้อย่างอิสระและต่อเนื่อง (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน., ม.ป.ป.) แหล่งเรียนรู้ที่ดีควรมีองค์ประกอบสำคัญ คือ สื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ และบรรยากาศของการเรียนรู้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทักษะและความเข้าใจของผู้เรียน ในบริบทของพุทธศิลป์ (พุทธ + ศิลป์ = ศิลปะที่สะท้อนหลักธรรมทางพุทธศาสนา) แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จึงหมายถึง พื้นที่หรือแหล่งข้อมูลที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เข้าใจคุณค่าทางศิลปะและจิตวิญญาณของพุทธศาสนาผ่านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมในวัด หรือชุมชนศาสนา (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2551). แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จึงทำหน้าที่ทั้งเป็นแหล่งอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน แนวคิดของ Dewey (1938) เรื่อง Learning by Doing สนับสนุนว่า การเรียนรู้ควรเกิดจากประสบการณ์ตรงในบริบทจริง ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการออกแบบแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ

เช่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมวัด การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนัง หรือการฟังพระอธิบายหลักธรรมผ่านศิลปะ เป็นต้น

องค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ จากการศึกษาของ กรมศิลปากร (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) สรุปองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ได้ 4 มิติหลัก คือ มิติด้านกายภาพ (Physical Component) ได้แก่ สิ่งปลูกสร้าง ภูมิทัศน์ โบราณสถาน อาคารจัดแสดง และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น วัดโบราณ ที่มีศิลปกรรมเฉพาะถิ่น หอศิลป์พุทธศิลป์ หรือพิพิธภัณฑ์วัด ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการสังเกตและสัมผัสจริง มิติด้านองค์ความรู้ (Knowledge Component) หมายถึง เนื้อหาและสาระทางพุทธศิลป์ที่ถ่ายทอดผ่านวัตถุศิลปะ จิตรกรรม ประติมากรรม รวมถึงเรื่องเล่าทางศาสนา การจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ และการเผยแพร่ผ่านสื่อหรือกิจกรรมการเรียนรู้ (จันทร์ สืบสาย, 2566) มิติด้านกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process Component) เป็นการออกแบบกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม เช่น การนำชม โดยพระสงฆ์ การจัดนิทรรศการ หรือการเรียนรู้แบบลงมือทำ เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง และมีด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Component) ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการธำรงและส่งต่อคุณค่าพุทธศิลป์ โดยเป็นทั้งผู้สืบทอด ผู้ถ่ายทอด และผู้พัฒนา การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ช่วยสร้างความเป็นเจ้าของและเพิ่มศักยภาพด้านการจัดการวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถหรือพลัภายในของสิ่งหนึ่งในการพัฒนาให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้น ในที่นี้คือ ความสามารถของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา และการสร้างคุณค่าทางสังคม (UNESCO, 2021) งานของ จันทร์ สืบสาย (2566) อธิบายว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่มีศักยภาพสูง มักมีลักษณะดังนี้ มีระบบจัดการองค์ความรู้ที่บูรณาการกับเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ฐานข้อมูลภาพศิลปะพุทธรูป ระบบสืบค้นออนไลน์ หรือ Virtual Tour ของวัด มีแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมเวิร์กช็อป หรือโครงการอบรมพระพุทธรูป มีการเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ ปริญ ลักษิตามาต (2558) ยังชี้ว่า อัตลักษณ์ทางศิลปกรรมของวัดไทย เช่น จิตรกรรมฝาผนัง สถาปัตยกรรม และพิธีกรรม สามารถส่งผลต่อการรับรู้และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศิลป์มีศักยภาพในการเชื่อมโยงทั้งด้านจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคมของผู้คนในชุมชน

อัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีความหมาย เพราะช่วยให้การเรียนรู้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น และสะท้อนความเป็นตัวตนของชุมชน (สุนทรีย์ พูนทรัพย์, 2564). การผสมผสานพุทธศิลป์เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ลวดลายพื้นเมือง ตำนานพื้นบ้าน หรือพิธีกรรมทางศาสนา สามารถสร้างสุนทรีย์และความเข้าใจในรากเหง้าของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง การพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน สอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (2021) ที่มองว่า แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

จากการทบทวนวรรณกรรม สามารถสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เป็นระบบการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่าง องค์ประกอบทางกายภาพ องค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมี

รากฐานอยู่บน อัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์ประกอบเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อ ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ ทั้งในมิติของการเรียนรู้เชิงศิลป์ การพัฒนาชุมชน และการดำรงมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

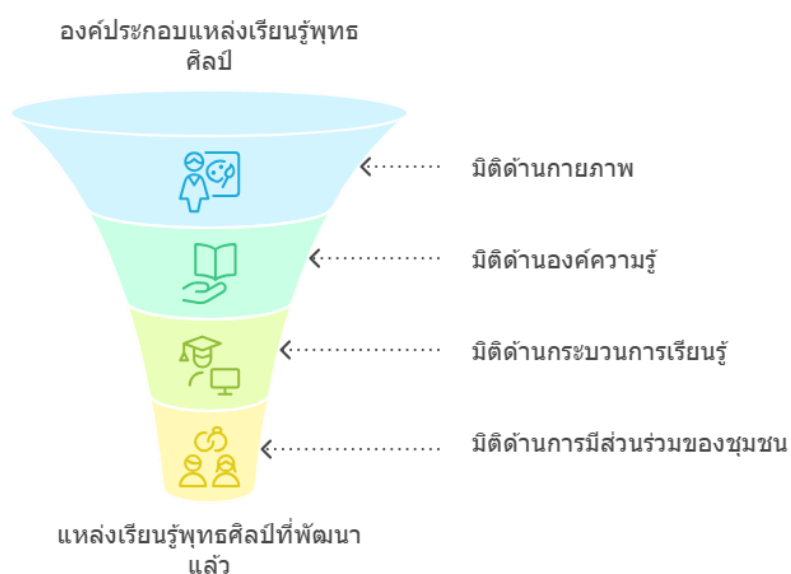
กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้อาศัยกรอบแนวคิดที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ กับศักยภาพในการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมของชุมชน โดยพิจารณาในสี่มิติหลัก ได้แก่

1. มิติด้านกายภาพ (Physical Component) รูปแบบศิลปกรรม พื้นที่จัดแสดง สิ่งปลูกสร้าง และสภาพแวดล้อมของวัดหรือแหล่งเรียนรู้ที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางพุทธศิลป์
2. มิติด้านองค์ความรู้ (Knowledge Component) ระบบการรวบรวม ถ่ายทอด และจัดการองค์ความรู้ทางพุทธศิลป์ ทั้งจากคัมภีร์ คำสอน และภูมิปัญญาชุมชน
3. มิติด้านกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผสมผสานหลักพุทธธรรมกับศิลปะท้องถิ่น เช่น การบรรยาย การเวิร์กช็อป การสาธิต หรือการเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัล
4. มิติด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) การมีบทบาทของพระสงฆ์ ชาวบ้าน ครูศิลป์ และหน่วยงานท้องถิ่นในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งเรียนรู้

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว จะช่วยให้การวิเคราะห์องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์สามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุมทั้งเชิงโครงสร้าง เชิงการจัดการ และเชิงสังคมวัฒนธรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เป็นต้นแบบของการเรียนรู้ที่มีชีวิตในระดับชุมชนและระดับประเทศต่อไป ดังแสดงในแผนภาพที่ 1

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์



แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการอธิบายและตีความความหมายเชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมทั้งด้านโครงสร้างและความหมายศักยภาพของพื้นที่ คุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรม และคติธรรม

พื้นที่การวิจัย

วัดศรีคุณเมือง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งเป็นแหล่งพุทธศิลป์ที่มีเอกลักษณ์เด่นด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม เหมาะสมต่อการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในแผนงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาว่าผู้ให้ข้อมูลเหล่านั้น มีคุณสมบัติหรือประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นการวิจัย และสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระภิกษุ จำนวน 3 รูป นักวิชาการ จำนวน 3 คน และปราชญ์ชาวบ้านด้านพุทธศิลป์ จำนวน 4 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 10 คน

เครื่องมือวิจัย

ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) สัมภาษณ์พระภิกษุ นักวิชาการ และปราชญ์ชาวบ้านด้านพุทธศิลป์ เพื่อค้นหาแนวคิดเชิงลึกเกี่ยวกับการออกแบบแหล่งเรียนรู้ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย เครื่องมือได้รับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ด้านความตรงเชิงเนื้อหาและความเชื่อมั่น แสดงถึงความน่าเชื่อถือสูง ส่วนแบบสัมภาษณ์ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อนนำไปใช้จริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการบันทึกเสียงและบันทึกภาพระหว่างการสัมภาษณ์และการสังเกต เพื่อให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมีความครบถ้วนและสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ โดยได้ดำเนินการภายใต้ความยินยอมของผู้ให้ข้อมูลและเป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

1. ขออนุญาตหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเตรียมความพร้อมภาคสนาม
2. สร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายเพื่อขอความร่วมมือ
3. เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์
4. ตรวจสอบความครบถ้วนและจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ด้วยวิธี Content Analysis จากข้อมูลการสัมภาษณ์และการสังเกต เพื่อตีความคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรม และคติธรรม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลถูกสังเคราะห์ร่วมกันด้วยวิธี Triangulation คือการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล/ข้อคำถามเดียวกันจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ต่างกัน และเวลาที่ต่างกัน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลและเสนอแนวคิดองค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในพื้นที่ดังกล่าวมีคุณค่าและศักยภาพในหลายมิติ ทั้งในเชิงศิลปวัฒนธรรม จิตวิญญาณ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

1. ลักษณะและองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์มีลักษณะเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมที่ผสมผสานมิติของศิลปกรรม ศาสนา ชุมชน เข้าด้วยกัน โดยองค์ประกอบสำคัญของแหล่งเรียนรู้สามารถจำแนกได้เป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมพุทธศาสนา เช่น พระอุโบสถ เจดีย์ จิตรกรรมฝาผนัง และรูปเคารพ ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ทางศิลปและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ผู้ให้ข้อมูลด้านศิลปกรรมรายหนึ่งกล่าวว่า “ที่วัดของเรา สิ่งสำคัญไม่ใช่แค่ตัวพระอุโบสถหรือจิตรกรรมฝาผนัง แต่คือเรื่องราวที่สืบทอดกันมา ชาวบ้านจะรู้ว่าภาพแต่ละภาพหมายถึงอะไร และเล่าให้ลูกหลานฟังเสมอ เพราะฉะนั้นแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์มันไม่ใช่แค่สถานที่ แต่เป็นพื้นที่ที่มีชีวิต คนกับวัดมันพึ่งพากันมาตลอด” ด้านการจัดการองค์ความรู้ มีระบบการถ่ายทอดและอนุรักษ์ความรู้ผ่านพระสงฆ์ ครูศิลป์ท้องถิ่น และกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดพิธีกรรม ประเพณี และศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ ทำให้แหล่งเรียนรู้มีความเป็นเจ้าของร่วม และคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น โดยสรุป แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์จึงมิใช่เพียงแหล่งอนุรักษ์ทางศิลปะ แต่ยังเป็นระบบการเรียนรู้ที่มีชีวิต (Living Learning System) ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคน ศาสนา และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง

2. ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์มีศักยภาพสูงในสามมิติหลัก ได้แก่ ด้านการจัดการ มีรูปแบบการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและองค์ความรู้ ส่วนชุมชนเป็นผู้สนับสนุนด้านทรัพยากรและกิจกรรม ทำให้เกิดระบบบริหารที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทวัดและชุมชน ด้านการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์ตรง เช่น การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมศิลปหัตถกรรมพุทธศิลป์ การฝึกสมาธิ และการศึกษาธรรมะผ่านศิลปวัตถุ ผู้ให้ข้อมูลที่ทำงานด้านการศึกษาให้ความเห็นว่า “เวลาเด็กนักเรียนมาเรียนที่วัด เขาไม่ได้แค่ฟังพระสอนนะครับ แต่เขาได้ลองลงมือทำ เช่น การปั้นงานพุทธศิลป์ง่าย ๆ หรือการนั่งสมาธิสั้น ๆ ทำให้เขาเข้าใจทั้งศิลปะและธรรมะจากประสบการณ์ตรง ไม่ใช่เรียนจากกระดาษอย่างเดียว” ซึ่งช่วยส่งเสริมทั้งพุทธปัญญาและจิตสำนึกทางศิลปะ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าชุมชนให้ความร่วมมืออย่างต่อเนื่องในกิจกรรมศิลปะและศาสนา เช่น การจัดงานบุญ การบูรณะวัด และการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ซึ่งทำให้แหล่งเรียนรู้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน หนึ่งในผู้นำชุมชนกล่าวว่า “ทุกวันนี้ชาวบ้านยังช่วยกันจัดงานบุญและบูรณะวัดเหมือนเดิม แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือมีคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยมากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องสื่อออนไลน์ เขาช่วยถ่ายภาพ ทำคลิป หรือเล่าเรื่องพุทธศิลป์ลงโซเชียล ทำให้คนภายนอกเห็นคุณค่าของวัดมากขึ้น และเป็นแรงบันดาลใจให้เด็กในหมู่บ้านกลับมาเรียนรู้วัฒนธรรมของตัวเอง” โดยภาพรวม แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์มีศักยภาพเป็นพื้นที่แห่งการบูรณาการระหว่าง ศรัทธา ศิลป์ สังคม ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นฐานข้อมูลความรู้เชิงวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างมีคุณค่า

3. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทยุคดิจิทัล ผลการวิจัยเสนอแนวทางพัฒนา 3 มิติหลัก ได้แก่ การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ (Creative Conservation) ควรส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เชื่อมโยงกับการผลิตสื่อสร้างสรรค์ เช่น นิทรรศการดิจิทัล พิพิธภัณฑ์ออนไลน์ หรือคลังภาพพุทธศิลป์ เพื่อเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน การพัฒนาเชิงเครือข่าย (Collaborative Learning Network) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และสถาบันการศึกษา เพื่อร่วมกันออกแบบหลักสูตรการเรียนรู้พุทธศิลป์และกิจกรรมเชิงปฏิบัติที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละวัย การสืบสานเชิงยั่งยืน (Sustainable Learning System) ควรสร้างระบบสนับสนุนให้เยาวชนและพระสงฆ์รุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น สื่อวิดีโอ สื่อเสมือนจริง (VR) หรือสื่อโซเชียล เพื่อให้พุทธศิลป์ดำรงอยู่ในสังคมยุคดิจิทัลได้อย่างมีชีวิตชีวา แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ไม่เพียงทำหน้าที่อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังคงกลายเป็น ศูนย์กลางการเรียนรู้พุทธวัฒนธรรมเชิงพุทธศิลป์ ที่ตอบสนองต่อสังคมฐานความรู้ในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างยั่งยืน

ตารางที่ 1 การเชื่อมโยงระหว่างวัตถุประสงค์ ผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย	ผลการวิจัยที่สำคัญ	ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา
1. เพื่อศึกษาลักษณะและองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น	- แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ (สถาปัตยกรรม/ศิลปกรรม), ด้านการจัดการองค์ความรู้, และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน - สะท้อนอัตลักษณ์ ของท้องถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศาสนาอย่างแนบแน่น	- ควรจัดทำฐานข้อมูลแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์แต่ละแห่ง เพื่อเก็บรวบรวมองค์ประกอบเชิงกายภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ - ส่งเสริมการสร้างแบบจำลององค์ประกอบแหล่งเรียนรู้เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาในพื้นที่อื่น
2. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน	- ศักยภาพโดยรวมอยู่ในระดับสูง ทั้งด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน - ชุมชนมีบทบาทในการสืบทอดความรู้ และกิจกรรมพุทธศิลป์ เช่น งานบุญ ประเพณี และศิลปหัตถกรรม - พระสงฆ์เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณและองค์ความรู้ ทำให้การเรียนรู้มีความสมบูรณ์ทั้งมิติศิลปะและธรรมะ	- ควรพัฒนา “เครือข่ายการเรียนรู้พุทธศิลป์ชุมชน” เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทรัพยากรทางวัฒนธรรมระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ - จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่พระสงฆ์และเยาวชน เพื่อพัฒนาทักษะการจัดการแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทยุคดิจิทัล	- เสนอแนวทางพัฒนา 3 มิติหลัก ได้แก่ (1) การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ (Creative Conservation) (2) การพัฒนาเชิงเครือข่าย (Collaborative Learning Network) (3) การสืบสานเชิงยั่งยืน (Sustainable Learning System) - ควรประยุกต์เทคโนโลยี	- จัดตั้ง “ศูนย์พุทธศิลป์ดิจิทัล” เพื่อเผยแพร่และเชื่อมโยงองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่นและนานาชาติ - สนับสนุนการสร้างสื่อดิจิทัลเชิงวัฒนธรรม เช่น

วัตถุประสงค์การวิจัย	ผลการวิจัยที่สำคัญ	ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา
	ดิจิทัล เช่น สื่อออนไลน์ VR และแพลตฟอร์มการเรียนรู้ เพื่อขยายโอกาสเข้าถึงความรู้พุทธศิลป์	พิพิธภัณฑ์ออนไลน์ หรือคลังภาพพุทธศิลป์เสมือนจริง

สรุปและอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง องค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศิลปกรรม ศาสนา ชุมชน อย่างแนบแน่น โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านกายภาพและศิลปกรรม (2) ด้านการจัดการองค์ความรู้ และ (3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทั้งสามองค์ประกอบทำหน้าที่เกื้อหนุนกันในการขับเคลื่อนให้แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เมื่อวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ พบว่า มีความโดดเด่นในด้านการจัดการแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างพระสงฆ์ ชุมชน และสถาบันการศึกษา ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมควรมุ่งสู่การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาเชิงเครือข่าย และการสืบสานเชิงยั่งยืน เพื่อให้แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทสังคมยุคดิจิทัลได้อย่างสมดุล

2. อภิปรายผล

ลักษณะและองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ หรือแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมต้องอาศัยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐาน เพื่อหล่อหลอมกระบวนการเรียนรู้ที่มีชีวิต (Living Learning Process) ในทำนองเดียวกับ จันทรา สืบสาย (2566) ที่ชี้ว่า พื้นที่ทางศิลปกรรมของวัดเป็นทั้งสื่อการสอน ศูนย์รวมศรัทธา และคลังความรู้ทางพุทธศิลป์ ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้ง องค์ประกอบด้านกายภาพ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม มีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางศิลปของแหล่งเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้ด้วยการเชื่อมโยงมรดกทางศิลปะและคุณค่าทางจิตวิญญาณเข้าด้วยกัน ดังนั้น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์มิได้เป็นเพียงสถานที่เก็บรักษาศิลปะ หากแต่เป็นระบบการเรียนรู้ที่มีพลวัต (Dynamic Learning System) ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้แตกต่างจากงานเดิมตรงที่ ได้ระบุ “มิติระบบการเรียนรู้แบบพลวัต (Dynamic Learning System)” ซึ่งยังไม่ถูกกล่าวถึงชัดเจนในงานก่อนหน้านี้ โดยชี้ว่าแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ไม่ใช่เพียงมรดกนิ่ง แต่เป็นระบบที่เปลี่ยนแปลงตามบริบทชุมชน เทคโนโลยี และความสนใจของผู้เรียน

ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในด้านการจัดการ การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เกิดจากการจัดการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดการความรู้ที่เน้นการสร้างความรู้ร่วมกันระหว่างคนในองค์กร (Knowledge Co-creation) เมื่อปรับใช้ในบริบทของวัดและชุมชน จึงเกิดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพุทธศิลป์อย่างเป็นระบบ ด้านการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ แหล่งเรียนรู้มีการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์จริง เช่น การเรียนรู้ผ่านการทำศิลปะ การบูรณะวัด หรือการสร้างสื่อพุทธศิลป์ สอดคล้องกับทฤษฎี การเรียนรู้จากประสบการณ์ของ

Kolb (1984) ที่ระบุว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งเมื่อผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและสะท้อนประสบการณ์ด้วยตนเอง ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับงานของ ธนกฤต คำหล้า (2565) ที่ระบุว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมทางศาสนาและศิลปะเป็นกลไกสำคัญในการธำรงรักษาอัตลักษณ์และเสริมสร้างทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนให้เข้มแข็ง ผลการวิจัยจึงยืนยันว่าศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์อยู่ที่พลังร่วมของศรัทธาและศิลป์ แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นและแตกต่างจากงานเดิมคือ การชี้ให้เห็นบทบาทของ “เทคโนโลยีการเรียนรู้พุทธศิลป์” เช่น สื่อดิจิทัล การบันทึกภาพ/เสียง การสร้างสื่อร่วมสมัย ซึ่งไม่ได้ปรากฏเด่นชัดในงานก่อนหน้า ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดขึ้นในรูปแบบใหม่ที่รองรับผู้เรียนรุ่นใหม่ นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นถึงการเกิด “เครือข่ายข้ามสถาบัน” ที่กว้างกว่าโครงสร้างชุมชนดั้งเดิม

แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เกิดความยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทยุคดิจิทัล ผลการวิจัยเสนอแนวทาง 3 ประการ ได้แก่ การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ (Creative Conservation) เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดของ UNESCO (2021) ที่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม โดยไม่สูญเสียคุณค่าดั้งเดิม เป็นการพัฒนาเชิงเครือข่าย (Collaborative Network) ซึ่งการเรียนรู้จะยั่งยืนเมื่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมสร้างความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุมชนแห่งการปฏิบัติ การสืบสานเชิงยั่งยืน (Sustainable Learning System) รวมถึงการบูรณาการพุทธศิลป์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยให้เยาวชนเข้าถึงศิลปะและธรรมะได้มากขึ้น ดังนั้น แนวทางดังกล่าวจึงช่วยขับเคลื่อนให้แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์กลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้พุทธวัฒนธรรม ที่มีมิติทางศิลปะ จิตวิญญาณ และเทคโนโลยี ความใหม่ของงานนี้คือ การเสนอ “โมเดลการบูรณาการพุทธศิลป์กับเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีหลักการ” ด้วยการรักษาคุณค่าดั้งเดิมควบคู่การเข้าถึงของคนรุ่นใหม่ ซึ่งงานก่อนหน้านี้อาจกล่าวแยกส่วนระหว่างอนุรักษ์กับการออกแบบสื่อ แต่ยังไม่เชื่อมโยงเป็นกรอบเชิงระบบอย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ภาครัฐและหน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมควรผลักดันให้แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ระดับชุมชน (Community Cultural Learning Hub) เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างวัด โรงเรียน และชุมชนให้เป็นระบบ โดยบูรณาการความรู้ด้านพุทธศิลป์กับหลักสูตรท้องถิ่นและการศึกษาตลอดชีวิต ตามแนวทางของสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ (กศน.) และนโยบาย UNESCO (2021) ด้าน Living Heritage Education

1.2 กระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงศึกษาธิการควรจัดตั้งโครงการอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์ (Creative Conservation Program) เพื่อสนับสนุนการพัฒนาและเผยแพร่ศิลปกรรมพื้นถิ่นผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น สื่อเสมือนจริง (VR/AR), เว็บไซต์เรียนรู้พุทธศิลป์ และฐานข้อมูลออนไลน์ของวัดและศิลปินท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้ศิลปะและธรรมะเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น

1.3 หน่วยงานท้องถิ่น (เช่น อบต. และเทศบาล) ควรมีบทบาทในการจัดการและบริหารแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Cultural Management) โดยเปิดพื้นที่ให้ชุมชน พระสงฆ์ และเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ออกแบบ และดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกรักเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.4 สถาบันอุดมศึกษาควรจัดตั้งเครือข่ายวิชาการพุทธศิลป์และการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม (Academic Network for Buddhist Art and Cultural Learning) เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการวิจัย ถ่ายทอดองค์ความรู้ และพัฒนานวัตกรรมด้านพุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ รวมทั้งบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนในรายวิชาด้านศิลปกรรม ศาสนา และการศึกษา

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและการวิจัย

2.1 การวิจัยเชิงลึกด้านการเรียนรู้พุทธศิลป์ในยุคดิจิทัล ควรศึกษารูปแบบการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการถ่ายทอดศิลปกรรม เช่น การสร้างสื่อมัลติมีเดีย การใช้ AI ในการจำลองลวดลายพุทธศิลป์ หรือการพัฒนา Metaverse สำหรับการเรียนรู้เชิงพุทธ เพื่อขยายการเข้าถึงกลุ่มเยาวชนและผู้สนใจทั่วโลก

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อให้ชุมชนและพระสงฆ์มีบทบาทร่วมในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ และร่วมพัฒนาแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลให้การวิจัยเกิดการนำไปใช้จริงอย่างยั่งยืน

2.3 การวิจัยด้านการประเมินคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคมของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ (Cultural Impact Assessment) เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมไม่เพียงแต่ส่งเสริมจิตใจและการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสร้างรายได้และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ให้กับชุมชนอีกด้วย

2.4 การพัฒนาโมเดลการจัดการแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงบูรณาการ (Integrated Buddhist Learning Site Model) ที่เชื่อมโยง 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติศิลปกรรม (Artistic Dimension) มิติสังคมชุมชน (Social Dimension) และมิติดิจิทัล (Digital Dimension) เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการขยายผลสู่แหล่งเรียนรู้อื่นๆ ทั่วประเทศ

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

3.1 จัดกิจกรรม อบรมครูพระสอนศีลธรรม ให้สามารถบูรณาการการเรียนรู้พุทธศิลป์เข้ากับการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

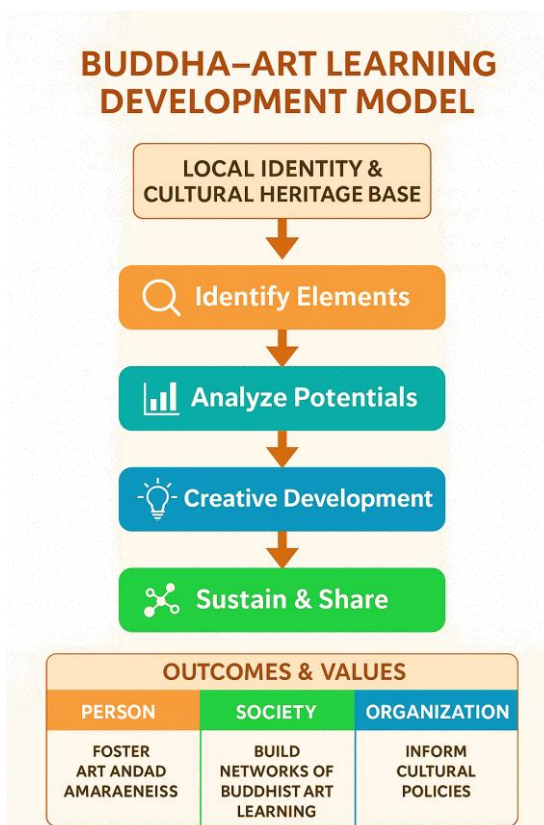
3.2 พัฒนา หลักสูตรระยะสั้น พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ สำหรับเยาวชนและนักศึกษาในพื้นที่

3.3 ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น การสร้าง ฐานข้อมูลดิจิทัลพุทธศิลป์ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนสามารถค้นคว้าและเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง

3.4 ส่งเสริมการจัด นิทรรศการพุทธศิลป์ออนไลน์ (Virtual Buddhist Art Exhibition) เพื่อเผยแพร่ผลงานของพระสงฆ์ ศิลปิน และนักเรียนในชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยเรื่ององค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น นี้ คือแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ที่เชื่อมโยงระหว่าง อัตลักษณ์ท้องถิ่น การจัดการความรู้ เทคโนโลยีดิจิทัล และการมีส่วนร่วมของชุมชน สู่การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่ยั่งยืนและมีชีวิต สามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากงานวิจัย พร้อมแสดงในรูปแบบ โมเดลเชิงกระบวนการ (Process-based Conceptual Model) โดยใช้ชื่อว่า “BUDDHA-ART LEARNING DEVELOPMENT MODEL (BALD Model)” โมเดลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์บนฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้



แผนภาพที่ 2 BUDDHA-ART LEARNING DEVELOPMENT MODEL (BALD Model)

โมเดลนี้พัฒนาขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ โดยยึดโยงกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นถิ่น และทุนทางจิตวิญญาณของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในระดับบุคคล สังคม และองค์กร โครงสร้างของโมเดลประกอบด้วย 5 ขั้นตอนหลัก คือ

1. Local Identity & Cultural Heritage Base เป็นฐานแนวคิด ของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยยึดรากทางวัฒนธรรม ศิลปกรรม และคติพุทธศาสนาที่สืบทอดในชุมชน แหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ต้องเริ่มจากการเข้าใจรากเหง้า ของศิลปะและความเชื่อในท้องถิ่น อัตลักษณ์จึงเป็นหัวใจของการพัฒนา เพื่อไม่ให้แหล่งเรียนรู้กลายเป็นเพียงพื้นที่จัดแสดง แต่เป็นพื้นที่แห่งชีวิตและศรัทธา

2. Identify Elements (การระบุองค์ประกอบ) คือขั้นตอนของการสำรวจ วิเคราะห์ และรวบรวมองค์ประกอบของพุทธศิลป์ ทั้งด้านกายภาพ จิตวิญญาณ และกิจกรรมการเรียนรู้ วิเคราะห์สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และพิธีกรรม ระบุผู้มีส่วนร่วมหลัก เช่น พระสงฆ์ ครูภูมิปัญญา ศิลปินท้องถิ่น และชุมชน

3. Analyze Potentials (การวิเคราะห์ศักยภาพ) คือการประเมินศักยภาพของแหล่งเรียนรู้ใน 3 มิติ ได้แก่ มิติการจัดการ (Management): การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม และความยั่งยืน มิติการเรียนรู้ (Learning): รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และมิติชุมชน (Community): การมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้สืบสาน

4. Creative Development (การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์) เป็นขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมและพื้นที่เรียนรู้ที่เชื่อมโยงพุทธศิลป์กับเทคโนโลยีและการเรียนรู้ร่วมสมัย พัฒนา Buddhist Art Learning Space เช่น นิทรรศการเชิงปฏิบัติการ ค่ายศิลปกรรม ประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัลในการถ่ายทอดคุณค่าพุทธศิลป์

5. Sustain & Share (การจรรักษ์และเผยแพร่) เป็นขั้นตอนการสร้างความยั่งยืนของแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมระหว่างวัด ชุมชน และสถาบันการศึกษา สร้างเครือข่าย Buddhist Art Learning Network เผยแพร่และต่อยอดองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม

ตารางที่ 2 ผลลัพธ์และคุณค่าที่เกิดขึ้น (Outcomes & Values)

ระดับ	ผลลัพธ์/คุณค่า	ตัวอย่างประโยชน์
บุคคล (Person)	พัฒนา “จิตสุนทรีย์” และทักษะการเรียนรู้เชิงพุทธศิลป์	ผู้เรียนมีความเข้าใจพุทธศิลป์อย่างลึกซึ้ง มีจิตสงบและเกิดปัญญา
สังคม (Society)	เกิดเครือข่ายการเรียนรู้และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม	ชุมชนร่วมกันพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์
องค์กร (Organization)	สร้างนโยบายและแผนพัฒนาวัฒนธรรมบนฐานความรู้จริง	หน่วยงานศาสนาและการศึกษาใช้ผลการวิจัยในการออกแบบนโยบายและกิจกรรม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). แหล่งเรียนรู้. สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2568 จาก <https://www.finearts.go.th/main/categorie/learning-center>.
- คำหล้า, ธนกฤต. (2565). การประเมินความต้องการจำเป็นในการพัฒนาสมรรถนะด้านการจัดการเรียนรู้ของครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครพนม เขต 1. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สกลนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- จันทร์สา สืบสาย. (2566). การจัดการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประมวล ศิริวรรณ. (2563). ศิลปะพุทธและภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปริญญ์ ลักษิตามาศ. (2558). อัตลักษณ์วัดไทยในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวต่างชาติ. วิทยานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสยาม.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2551). พระพุทธปฏิมา อัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย. บริษัท อัมรินทร์พริตติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- วิชุดา ผาทอง. (2568). การเปลี่ยนแปลงครอบครัวไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และดิจิทัล. วารสารนวัตกรรมสังคมศาสตร์, 2(4), 15–25.
- สมเกียรติ ชัยพินิจ. (2564). พุทธศิลป์ไทยกับการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2562). รายงานสถานภาพวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.



- สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). แหล่งเรียนรู้ชุมชน. สืบค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2568 จาก <https://nakorns.nfe.go.th/phayuhakhilee>.
- สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา. (2565). นโยบายและแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุนทรีย์ พุนทรัพย์. (2564). การบูรณาการอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่นกับการจัดการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทย. วารสารครุศาสตร์ศิลป์ไทย, 10(2), 55–70.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Kappa Delta Pi.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
- UNESCO. (2021). *Learning cities and cultural sustainability*. UNESCO Institute for Lifelong Learning.